

UDK 821.163.4-84:398(497.6)

Izvorni naučni rad

Sanela POPOVIĆ (Livno)

OŠ „Fra Lovro Karaula“, PŠ „Podhum“ Livno
spopovi72@gmail. com

Marko DRAGIĆ (Split)

Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu
mdragic@ffst.hr

TRADICIJSKI ODGOJ DJECE U POSLOVICAMA LIVNA

U suvremenim terenskim zapisima u livanjskom kraju bilježe se poslovični izrazi u kojima su sadržane odrednice i metode tradicijskog odgoja djece. Autoritet, iskustvena provjerenost i pouzdanost poslovice strateški su iskorišteni u radu s ciljem prepoznavanja i rekonstrukcije odgojnog modela djece prikazanog u poslovicama kao i za produbljivanje i potvrđivanje spoznaja o metodama i tehnikama tradicijskog odgoja. Kako bi se jasno utvrdile odrednice tradicijskog odgoja u radu su prikazane opće značajke kako tradicijskih tako i suvremenih odgojnih strategija. Metodologija suvremenih (demokratskih) odgojnih strategija suprotstavljena je metodama tradicijskog odgoja. Kontekst izvođenja i uporabe poslovica je od velike važnosti za formiranje cjelovite slike primjene tradicijskih odgojnih metoda koje danas supostojе u kombinaciji sa suvremenim odgojnim strategijama. Poslušnost djece promovira se u tradicijskom odgoju kao imperativ, a tjelesno kažnjavanje je opravdana, jednostavna i učinkovita odgojna tehnika čija se svrhovitost potvrđuje biblijskim autoritetom. Tradicijska odgojna strategija je u poslovičnim izrazima prikazana i kroz samoprocjenu uspješnosti/neuspješnosti odgojnog procesa. Razlozi odgojnog neuspjeha se ne obrazlažu nego se u potvrđenom poslovičnom izrazu navode kao očekivana statistika.

Ključne riječi: *usmena književnost, poslovice, tradicijski odgoj, poslušnost, kazna*

Uvod

Cilj rada bio je na odabranom korpusu suvremenih zapisa poslovičnih izraza livanjskoga kraja, zasićenih motivom djeteta, analizirati izvedbeni kontekst i motive koji otkrivaju odgojne metode i obrasce. Tako dobivenu sliku odgojnog obrasca u poslovicama uspoređivalo se s općim odrednicama tradicijskog i suvremenog odgoja. Usmena književnost livanjskoga kraja nije značajno bilježena i stručno obrađivana pa je ovim radom dio paremiološke građe, neopravdano zanemarene u zapisu i stručnoj prosudbi iskorišten u svrhu rekonstrukcije dominantnog odgojnog modela prikazanog u poslovicama, značajno prisutnim u izvedbi, kao dio sociološko-pedagoške slike tradicijske kulture livanjskoga kraja. U prvom dijelu rada predstavljene su poetičke odrednice poslovice, povijesni pregled prisutnosti paremioloških sadržaja od najranijih kultura s osvrtom na prikupljanje i zapisivanje poslovične građe u Hrvata. Tradicijski i suvremeni odgoj opisani su u sažetom drugom dijelu rada kako bi se dva metodološki suprotstavljena odgojna obrasca u trećem dijelu promatrala u usporedbi sa rekonstruiranom slikom odgojnih metoda koja je rezultat analize zadanog korpusa poslovičnog gradiva. Rezultati analize pokazali su značajno produbljene spoznaje o utilitarističkoj i pedagoškoj ulozi poslovice u odgoju djece, o dominantnim tehnikama tradicijskog odgoja i o ulozi poslovice kao pouzdanog i jednostavnog edukacijskog smjerokaza odgajateljima.

1. Poslovice

Poslovice su, kako ih sažeto predstavlja A. Dundes's¹ u svom radu „O strukturi poslovice“, tradicionalna izreka kojom se sumira situacija, prolazi (potvrđuje) prosudba na prošlom pitanju ili se preporuča akcija u budućnosti. „Poslovica je najminijaturnije književno djelo i njome se prenosi višestoljetno i višemilenijsko iskustvo koje jezgrovito tipizira osobe, događaje i pojave. (...) U hrvatskoj povijesti književnosti poslovice su nazivane: proričja, priričja, pririč, priričak, mudroslovice, izreke; gnomi, sentence, sentencije.“² Josip Kekez paremiološko gradivo klasificira po kompozicijskom modelu na pet paremioloških tipova: *poslovice*, tj. prave, potpune kojima je životno iskustvo apstrahirano u pouku; *izreke* podudarne s poslovicama, ali ne zaokružuju misaoni proces u zaključak već parbolički asociraju na stvaran događaj; *dijaloške poslovice* ili *poslovice pitalice*; *poslovice anegdote* ili *poslovice priče*

¹ Usp. Alan DUNDES'S, „On the Structure oft he Proverb“ no. 25 (1975), pp. 961–973. Also in: Dundes, Alan. *Analytic Structures in Folklore*.

² Marko DRAGIĆ, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (fakultetski udžbenik), Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, ak. god. 2007./2008, str. 528.

i *paremiologizme*, a čine ih frazeologizmi, poredbe i metafore.³ Kekez također poslovice klasificira prema semantičkim značenjima na: historijsko, etnološko, filozofsko, politološko, sociološko, psihološko religijsko, antropološko, moralno i profesijsko značenje.⁴

Valja istaknuti zaključak profesora Kekeza da su: „U hrvatskoj kulturi poslovice jedan od onih oblika koji potvrđuju da usmena književnost nije otkriće devetnaestoga stoljeća nego da se ona registrira od najstarijih razdoblja pismenosti te da takvo gradivo ni kvalitetom ni brojem ne zaostaje za onim koje je organizirano zabilježeno u toku zadnjih dvaju stoljeća.“⁵

U zbirkama i sličnim djelima poslovice se obično donose po abecednom redu ili raspoređene po tematskim grozdovima (npr. obiteljske veze, žene, brak, braća i sl.), a mogu se klasificirati po značenju ili vremenu zapisivanja. U ovom radu poslovice će biti odabrane po kriteriju da poslovica mora biti zapisana na prostoru Livna i okolice. Drugi kriterij je da je u poslovisci izravno ili neizravno uočljiv motiv djeteta ili da poslovica na bilo koji način rasvjetljuje odgojne obrasce djece. Analizom motiva djeteta u poslovicama pokušat će se rekonstruirati model tradicijskog odgoja i produbiti spoznaje o tradicijskim odgojnim tehnikama.

U suvremenoj uporabi su one poslovice koje imaju svoju funkciju i oslikavaju zajedničke, prihvaćene stavove zajednice koja se njima koristi. Karakter poslovice je utilitaristički i didaktički.⁶ Paremiološko gradivo, prikupljeno za potrebe rada, a imajući u vidu karakter i autoritet poslovice, opravdano će poslužiti kao izvor iz kojega se može rekonstruirati slika tradicijskog odgoja djece.

2. Tradicijski i suvremeni odgoj

Uspoređujući tradicijski i suvremeni (demokratski) odgoj primjećuje se značajna razlika u polazištima i ishodima dvaju modela. Tradicijski odgojni pristup koji se nužno temelji na autoritetu odgajatelja i koji je ukratko opisan kao model *slušaj, pamti i ponovi*⁷ spoj je naslijeđenih, usvojenih i prihvaćenih

³ Usp. *Poslovice, zagonetke i govornički oblici* (priredio Josip Kekez), SHK, MH, Zagreb, 1996., str. 46.–47.

⁴ Usp. Josip KEKEZ, *Usmena književnost*, u: Škreb-Stamać *Uvod u književnost*, Globus, Zagreb, 1986., str. 168.–171.

⁵ *Poslovice, zagonetke i govornički oblici* (priredio Josip Kekez), SHK, MH, Zagreb, 1996., str. 13.–14.

⁶ Usp. *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: proza, drama i mikrostrukture*, priredio Marko DRAGIĆ, Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga, knj. 5., Matica hrvatska i HKD Napredak, Sarajevo, 2005., str. 299.

⁷ Usp. Milan POLIĆ, *Filozofija odgoja za početnike*, E-izdanje, Medulin, 2014., str. 40., 28. 1. 2014. <http://www.radionicapolic.hr/milan/fozp.pdf>, (23. 3. 2014.)

tradicijskih obrazaca ponašanja, reagiranja i prevencije kako bi pojedinac na jednostavnoj paradigmi kazna - za pogrešno i izostanak kazne za ispravno mogao slijediti uhodani pravac tradicijske odgojne norme. Tradicijski odgojni sustav bio je usmjeren na prilagođavanje djeteta društvenim potrebama, odnosno funkcionalno uključivanje u postojeće društvene odnose umjesto na razvitak njegove osobnosti, slobode i sreće.⁸ Uključimo li u obrazac tradicijskog odgoja i rodnu neravnopravnost žene i muškarca u patrijarhalnim obiteljima koja se prenosila i na djecu različitog spola takav odgoj možemo definirati kao autoritaran i rodno obilježen koji se svodio na socijalizaciju i „uklapanje“ u prihvaćene i neupitne moralne i religijske okvire. Pored opisa tradicijskog odgojnog modela važno je rasvijetliti i razloge njegove raširenosti. Naslijeđen odgojni model bio je jedini dostupan odgojni obrazac i izvor pedagoških kompetencija roditelja, a njegova jednostavnost lišena pojedinačne kreativnosti odgajatelja, izostanka preispitivanja prihvaćenog iskustvenog modela priskrbio je tradicijskom odgoju dugotrajnost. Tom modelu suprotstavljen je suvremeni odgojni pristup nastao na tragu opće demokratizacije društvenih odnosa sažeto prikazan opisom: *istraži, promatraj* (propitaj), *promijeni* (kreiraj).⁹ Suvremenost je po Poliću „nesputana i sve se brže mijenjaju okolnosti u kojima djeca odrastaju i sve dublji je jaz među naraštajima koji su odrastali u bitno različitim okolnostima“¹⁰. Ne iznenađuje što se starija generacija suvremenih roditelja, bliskija tradicionalnom odgoju, okreće jednostavnim postavkama autoriteta i zadanih obrazaca u kombinaciji sa osnovnim odrednicama demokratskog odgoja, dok se mlađe generacije roditelja nerijetko gube u demokratskom odgojnom stilu koji se „zbog nerazumijevanja, neznanja i nedovoljno vještina često shvaća kao laissez-faire i prelazi u permissivni odgojni stil“¹¹.

Predrasude o urođenosti odgojnih sposobnosti ili preciznije pedagoških kompetencija pojedinca (odgajatelja) kao i stavovi o njihovoj dostatnosti prisutne su i danas. Roditelj se ne obrazuje za odgoj svoje djece nego nasljeđuje uzore svojih odgajatelja koji u kombinaciji sa sve prisutnijom promocijom partnersko-liderskog odnosa roditelja i djece, genetskim i društvenim uzrocima odgoj čine složenom i zahtjevnom misijom. Budući da nema savršenog i jasno preciziranog suvremenog odgojnog modela važan čimbenik u oblikovanju i provedbi suvremenog odgoja je i osobna kreativnost odgajatelja, njegova

⁸ Usp. M. POLIĆ, *nav. dj.*, str. 42.

⁹ Usp. M. POLIĆ, *nav. dj.*, str. 42.

¹⁰ *Isto*, str. 46.

¹¹ Usp. Esmeralda SUNKO, „Utjecaj provedbe programa za roditelje na njihove stavove o odgoju“, u: *Odgojne znanosti*, Vol. 10, br. 2., 2008., str. 384. 383-401. Permissivni (popustljiv) odgojni stil, u literaturi često nazivan laissez-faire (anarhičan) u središtu ima djetetove želje i interese ispunjavanje kojih nerijetko „proizvodi“ egocentričnu djecu.

sposobnost i posvećenost kao i značajna spremnost na prilagođavanje brzim društvenim i socijalnim promjenama. Prva i najznačajnija postaja odgojnog puta je obitelj i njeni kapaciteti unutar kojih dijete stječe temeljne navike, formira stavove, uvjerenja i paradigmu praktičnog djelovanja. Pogledamo li u zadnja desetljeća prošlog stoljeća razvidno je kako su moderne prijetnje koje okupiraju roditelje poput različitih vrsta ovisnosti djece (internet, kocka, droge, alkohol) u samom vrhu suvremenih odgojnih pitanja. Stvaranje sret-nog okruženja za dijete mnoge roditelje dovodi u začaran krug proizvodnje sreće kod njihove djece uglavnom materijalističkim i uživalačkim metodama, a sve manje psihološkim, emocionalnim, religijskim i odgojnim strategija-ma. Rekli bismo, kako je konzumerizam ozbiljno zahvatio i područje odgoja. Nije svakom roditelju dostupno obrazovanje o odgoju te se značaj poslovia u tom smjeru nikako nije zanemarivao. Poslovica kao proživljeno i osvjedočeno iskustvo s pouzdanošću koju nosi zauzima ulogu uzora u koji se ne sumnja, koji je „preživio“ turbulentne društvene promjene, a poruka, pouka i upozore-nje koje nosi već je na prethodnim životnim primjerima dokazana.

3. Odgoj u poslovicama

Pedagogija proučava odgoj kao specifičnu, namjernu, društveno obi-lježenu aktivnost i odrednice odgoja kao procesa formiranja ljudskog bića, njegovih fizičkih, estetskih, moralnih, intelektualnih i radnih osobina. Kao jedna od pedagoških disciplina je i obiteljski odgoj koji se u radu promatra iz vizure tradicijskog odgoja prikazanog u tekstu poslovia iz livanjskog kraja. Cilj je pronaći i analizirati izravne i neizravne motive djeteta u poslovicama te utvrditi u kojoj mjeri tako dobiveni podatci pridonose produbljivanju spoznaja o odgojnim obrascima u livanjskom kraju. Poslovice izdvojene za ovaj rad u najvećoj mjeri oslikavaju odgoj djece.

U prvoj posloviци izravno se iskazuje kako nije dobro puno maziti dijete jer to nepovoljno utječe na odgojni proces i njegove rezultate: *Dijete puno maženo nikad dobro odgojeno*.¹²

Milovanje je ovdje metafora bezuvjetne ljubavi prema djetetu koja često zamagli realnu odgojnu dužnost roditelja, pa se djetetu samo iskazuje nježnost, odobravajući i obrasce ponašanja koji ne spadaju u poželjne i pri-mjerene. U istom smjeru je i poslovica kako *Umiljat otac i umiljata mater slabu dicu goje*.¹³

¹² Kazivala mi u kolovozu 2013. Milka Popović, rođ. Dolić u Guberu 1941., živi na Stupama.

¹³ Kazivao mi u kolovozu 2013. Slavko Popović, rođ. 1938. na Stupama.

U ovom kontekstu „slaba“ djeca su ona koja se blagim i popustljivim odgojem nikada ne pripreme za „stvaran“ život, nespremna su za suočavanje sa svima koji nemaju jednako blag i popustljiv odnos prema njima poput roditelja, a nespremnost takve vrste uglavnom proizvodi neprihvatljive obrasce ponašanja, prije svih egocentričnost, koji se ističu i odudaraju od ustaljenih normi. Sličnu poruku iščitavamo u biblijskim tekstovima u kojima se kaže: „*Razmazi dijete svoje pa će te zaprepastiti, igraj se s njim pa će te u tugu zaviti*“. Suvremene odgojne strategije prednost u odgoju djece daju balansu između nježnosti, prijateljstva i partnerskog autoriteta temeljenog na dosljednosti, međusobnom povjerenju i uvažavanju, a izostanak nježnosti, grubost i tjelesno kažnjavanje, ne samo da nisu alternativa odgojnim modelima, nego se svrstavaju u domenu kaznenog i neprihvatljivog ponašanja.

Roditelji su osuđeni na tugu i nevolju ako postanu izvršitelji volje i različitih želja svoje djece, te ako se radi: *Ditetu na volju, sebi tugu i nevolju*.¹⁴

Poslovični izraz „*Daš mu prst on će i ruku*“ logičan je slijed ukoliko se nastavi s popustljivošću pred dječjim zahtjevima. Djeca koriste roditeljske emocije s ciljem ostvarivanja želja, a roditelj je taj koji treba „odvagati“ kada djetetove želje prelaze u područje kontroliranja roditelja. Ne kaže se uzalud „*ko sa dicom spava popišan se budi*“ misleći pri tom kako ne prolazi dobro onaj tko sluša djecu i dječje želje, te biva vođen „dječjom pameti“ jer odrasla osoba treba imati lidersku ulogu u odgoju, dijete nikako.

U posloviци *Igra iz dice izvire k'o vrilo iz briga*¹⁵ otkriva se igra kao razlog zbog kojega djeca prirodno ne mogu poput odraslih prihvaćati obveze i pravila. Igra je označena kao datost i prirodno stanje jer dijete bira igru ispred svega, a taj odabir prirodan je kao što je prirodno i očekivano izviranje vode iz stijene. Primjereno je, dakle, da se djetetu kao *nedoraslom čovjeku* dopušta privilegija zaigranosti, a zadaća odgajatelja je pozitivno usmjeravati zaigranost i dosljedno liderski primjenjivati odgojne metode.

Sljedeća posloviца nema dijete kao izravan motiv, ali ga pretpostavlja i potvrđuje strogu hijerarhijsku ustrojenost zajednice u kojima se stariji sluša bez pogovora, a ako to izostane takvoj kući ni Bog ne pomaže. Slušanje starijeg, prije svih najstarijeg muškarca, a onda redom svih drugih članova zajednice jedna je od najvažnijih značajki poretka u tradicijski ustrojenim patrijarhalnim zajednicama. Poslušnost je imperativ i preduvjet uspješne primjene odgojnih tehnika, a vjerovalo se kako izostanak poslušnosti, posebice poslušnosti djece, u velikoj mjeri onemogućuje primjereno funkcioniranje zajednice.

¹⁴ Kazivao u travnju 2012. Nikola Popović, rođ. 1951. na Stupama.

¹⁵ Kazivala u siječnju 2013. godine Cvita Mihaljević, rođ. Barišić 12. 3. 1940. godine u Livnu.

niranje obitelji u zadanim, patrijarhalnim okvirima: *Di se stariji ne sluša tu Bog ne pomaže*.¹⁶

Ukoliko dijete ne dobije odgojne smjernice koje će slijediti od svoje majke, a majka je ovdje metafora za obitelj, sasvim sigurno će ga naučiti tuđa majka koja ovdje predstavlja, tuđi i okrutan izvanjski svijet. U pozadini poslovične poruke iščitava se upozorenje kako „učenje tuđe majke“ neće biti ni izbliza tako majčinski toplo, strpljivo te zvuči kao prijetnja. Neupitna je aktualnost poruke ove poslovice i danas budući da je obiteljski odgoj teško zamjenjiv i ne postoji institucija niti tako aktivan i angažiran društveni odgojni model koji može zamijeniti odgojnu zadaću obitelji: *Koga ne nauči njegova mater naučit će ga tuđa*.¹⁷

Radnja suprotna milovanju u paremiološkoj, odgojnoj terminologiji je tjelesno kažnjavanje. Iako se u navedenim poslovicama motiv djeteta izravno ne uočava, poruka poslovice se odnosi isključivo na djecu aludirajući svojim sadržajem i uporabom pasiva, kao datosti i iskustvene provjerenosti, na period djetinjstva kada se i trebaju primjenjivati uspješne odgojne metode. Bilježe se cijeli grozdovi poslovice u kojima se otvoreno i bez zadržke opravdava i preporučuje tjelesno kažnjavanje djece kao vrlo učinkovite, odgojno uspješne metode poput sljedeće: *'ko nije tučen nije ni naučen, ili Šiba je iz raja izišla*.¹⁸

Ovom se primjeru paremiološkom savjetu daje i kršćanski legitimitet napominjući kako je i rajski red uspostavljen i na kažnjavanju neposluha, pa i šibom. Mnogi dijelovi Svetog pisma govore u prilog tjelesnom kažnjavanju djece. U *Poslovicama* i *Mudrim izrekama* navodi se: *Tko štedi šibu mrzi na sina svog, a tko ga ljubi, na vrijeme ga opominje*. (Izreke 13, 24)¹⁹ *Ludost prijanja uza srce djetinje: Šiba pouke otklanja je od njega*. (Izreke 22, 15)²⁰

U Bibliji se iščitava stav kako djeca koju se ne disciplinira odrastaju u buntovne ljude koji neće imati poštovanja prvo prema svojim roditeljima, a onda i svim ostalim autoritetima crkvenoj, svjetovnoj vlasti i dr. Ako roditelj ne vlada odgojnim strategijama koje su izbalansirane i prihvatljive opći je stav u Bibliji da je „šiba“ kao metafora pouzdanog kažnjavanja dobrodošla i korisna. Jer *„Šiba i ukor podaruju mladost, a razuzdan mladić sramoti majku*

¹⁶ Kazivao u travnju 2012. god. Svetko Kalaba, rođ. 1935. u Bastasima.

¹⁷ Obje poslovice kazivao mi je u prosincu 2012. god. Filip Čelar, rođ. 1954. na Bilom Polju kraj Buškog jezera.

¹⁸ Kazivala u ožujku 2009. god. Mara (Marica) Rimac, rođ. 1934. u Čelebiću. Marica je bila aktivna članica folklorne skupine od 1947. godine, a naročito se isticala u izvornoj narodnoj pjesmi (ustresavici) i kao solistica u bečarcu.

¹⁹ Citirano prema: *Biblija, Stari i Novi zavjet*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991.

²⁰ Isto.

svoju“ (Izreke 29, 15), naravno ukoliko nerazuman roditelj pogriješno ne shvati biblijsku definiciju i iskoristi je kao opravdanje za tjelesno zlostavljanje.

Prije udarca bolje je uputiti verbalnu prijetnju, koju iščitavamo kao još jednu jednostavnu i jasnu tehniku tradicijskog odgoja: *Ne budeš li dobar/dobra bi 'ćeš modar/modra*.²¹

Ako dijete, s druge strane, bude marljivo tada se kao nagrada ističe tek izostanak kazne. U ovom primjeru dijete neće biti „karano“ (neće se na njega galamiti). U poruci iščitavamo specifičnost tradicijskog odgoja u odnosu na suvremeni u kojemu nagrada nije nešto materijalno nego tek izostanak kazne: *Ako budeš valjan*²², *nećeš biti karan*.²³

Nešto drugačiji pristup od prethodnog vidljiv je u izreci: *Dijete se tuče prije no što pođe na vodu*.²⁴

Riječ je o starijoj izreci koja se može čuti i danas od starijih kazivača koji pamte vrijeme bez vode u kućama kada je obveza djece i mlađih žena bila „namiriti“ tj. donijeti sa izvora ili zajedničkog seoskog bunara vodu za kućanstvo. Budući da se u selima voda nosila u „fučijama“²⁵ uglavnom sa zajedničkih izvora često je na tim mjestima vladala gužva i dolazilo do svađa, sukoba ponajprije zbog „mućenja“ vode, nestrpljenja ili kakvog osobnog animoziteta. Nije bilo vremena za pedagoške razgovore s djecom, jednostavnije i učinkovitije je bilo djelom, prijetnjom ili udarcima spriječiti neugodne situacije.

Kakve god da jesu odgojne strategije treba ih početi primjenjivati što ranije, dok je dijete još malo u čemu se slažu tradicijska i suvremena odgojna filozofija jer nas mudrost i iskustvo naših starih uvjerava:

Željezo se kuje dok je vruće.

Trn se oštri od malena.

Drvo se savija dok je mlado.²⁶

Rezultati neće izostati ako se poslušaju narodne mudroslovice jer se „*Po jutru dan poznaje*“. Ako se na vrijeme krene s prihvatljivim odgojnim metodama tada se može očekivati uspjeh što govore i poslovice u kojima se dijete ne spominje izravno, ali se odnosi na učinak odgoja u ranoj mladosti. U sljedećoj se poslovice nazire i posljedica izostanka ranog odgoja budući da zakašnjeli odgojni angažman ili njegov izostanak proizvode određene nespo-

²¹ Kazivala u siječnju 2012. god. Milka Popović, rođ. Dolić u Guberu kraj Livna 1941. god. živi na Stupama.

²² *Valjan* u livanjskom kraju znači biti vrijedan, poslušan, onaj koji zna mnoge poslove, na uzor drugima.

²³ Kazivala mi u studenom 2012. Nasiha Rizvić, rođ. Jahić 1950. u Livnu.

²⁴ Kazivao u rujnu 2010. Filip Čelar.

²⁵ Tur. *fučija* – kada, kaca, bure, bačva, lagav, prema: Bratoljub Klaić, *Rječnik stranih riječi*, MH, Zagreb, 1988., str. 457.

²⁶ Kazivao mi u travnju 2012. god. Filip Čelar.

sobnosti u kasnijim zrelim aktivnostima, vještinama i sposobnostima: *Star se pas ne uči lovu.*²⁷

Svi članovi obitelji, posebice roditelji, uzor su djetetu i ono se ugleda na ono što vidi u svojoj sredini. Poslovica to općeprihvaćeno stajalište čuva u svom sadržaju: *Dijete radi što od oca vidi.*²⁸

Dijete se metaforički u odnosu dijela i cjeline u poslovicama naziva klin (dio drveta ili klade), rod (porod), glas (odjek zvona), klas (dio žitarice, žita) ako se govori o izravnim nasljednim osobinama ili je dijete kroz metaforu pleme (*Kakvo sjeme takvo pleme*) onaj koji nasljeđuje osobine i prenosi ih na cijelo svoje potomstvo. Kad se ugledanju na starije doda i nešto genetike, tada poslovični izrazi postaju univerzalni i širi od zajednice koja ih koristi predstavljajući tako općeljudski stav kao u sljedećim izrazima i inačicama izraza više puta zapisanim na području Livna od različitih kazivača:

Kakva mater, takva 'čer.

Kakav otac, takav sin.

Kakvo drvo takav klin, kakav otac takav sin.

Kakva klada, takav klin.

Kakvo sjeme, takav rod.

Kakvo zvono takav glas; kakvo žito takav klas.

Kakvo sjeme takvo pleme.

Jabuka ne pada daleko od stabla.

*Iver ne pada daleko od klade.*²⁹

Stariji muškarci u kući bi uz rakiju znali novorođenčetu nazdraviti najčešće u formi izreke jezgrovito sažimajući iskustvo naroda: *Daj da bude bolji od oca, k'o konj od magarca.*³⁰

Pasti s konja na magarca značilo je naći se u lošijim životnim uvjetima, biti u lošijoj poziciji, a ova izreka djetetu želi da bude bolje od oca kao konj od magarca, dakle, da bude mudriji, poštovaniji, napredniji u svakom pogledu. Ispod sloja dobrih želja novorođenčetu naslućuje se i kritika upućena ocu iako izreka u svom sadržaju nosi pozitivan predznak i težnju za napretkom.

Zanimljiva je poslovica „*Kakav otac, takav kotac*“³¹ kojom se model ponašanje oca prenosi na dijete prvo kao njegovo izravno potomstvo (kao što je okot u životinjskom svijetu), a onda se i nasljednik vidi kao budući otac,

²⁷ Kazivao mi u rujnu 2012. god. Tihomir Popović, rođ. 1961. god. u Livnu.

²⁸ Kazivao mi u travnju 2012. god. Svetko Kalaba.

²⁹ Kazivali mi u travnju 2012. god. Svetko Kalaba, Filip Čelar, Nikola Popović i Draga Popović, prisjećajući se, dopunjujući jedno drugo.

³⁰ Ovu mi je mudru narodnu izreku kazao u prosincu 2009. god. Mirko Šiško-Ćiro, rođ. 1947. u sela Komorani, a već gotovo 40 godina živi i radi u gradu Livnu, sada je u mirovini iako se i dalje bavljala stolarskim zanatom.

³¹ Kazivao mi u prosincu 2012. god. Filip Čelar.

što je predviđanje dalje budućnosti. Kotac se u livanjskom kraju kaže za oca s blago podrugljivom notom noseći u svom sadržaju neminovnost genetskog modela, čistog biološkog nasljeđivanja.

Da postoje i primjeri kako dijete može postati sušta suprotnost od roditeljskog modela i uzora vidljivo je kada su *U škrtu oca rasipna dica*.³²

Pretjerivanje i neumjerenost jasno su definirane u narodnoj filozofiji u kojoj štedljivost i škrtost ne mogu biti sinonimi pa se kao obrasci ponašanja ne mogu koristiti u odgojnim tehnikama očekujući iste rezultate.

Ako odgoj nije urodio plodom dijete odrasta u člana zajednice koji ne pokazuje prihvatljive obrasce ponašanja te postaje predmetom poslovičnog izraza koji upozorava, poučava, izdvaja, realno zaključuje, žali zbog neuspjeha. Poslovični izrazi pokazali su se kao cjelovit odgojni model ili filozofija iskustveno samoprocijenjena budući da opisuju i odgojne neuspjehe koji se pripisuju datosti i svode na razinu statističke pogreške. Ovakvi izrazi u svom sadržaju ne nude rješenja, ne otkrivaju krivca već ironično priznaju, objavljuju kao da izraz svojom važnošću može opravdati neuspjeh, možda i osloboditi krivnje, neizravno naglašavajući datost na koju čovjek ponekad ne može utjecati:

Od bešike do motike napridov'o nije.

Kakvog mi ga bešika zaljuljala,

*Takvog mi ga motika zavalila.*³³

*Zlo goveče, june do vijeka.*³⁴

Poslovica uči kako se nikako ne treba djeci pružati previše slobode, bez kontrole i prerano jer: *Pusti pivca na gredu, pivac s grede na pantru*.³⁵

Dogodi se da se djeca suprotstave roditeljima, posebno muška, kad malo „podrastu“: *Kad dite obuče gaće ne sluša čaće*.³⁶

Odgoj djeteta nije dobro prepustiti susjedstvu, selu ili ulici, no jednako tako ni različiti odgojni modeli koji se međusobno isključuju jer zbunjuju dijete neće polučiti očekivani rezultat.

³² Kazivala mi u travnju 2012. god. Draga Popović, rođ. Buljan 1953. god. u Velikim Kablićima kraj Livna. Kad sam kao mlada nevjesta devedesetih godina prošlog stoljeća došla na Stupe sjećam se Dragine „posebne“ odgojne tehnike kojom je poučavala svoju djecu kako se ponašati sa ostalom djecom u selu. Kad bi koje od Draginih četvero djece došlo kući uplakano poslije „tuče“ u selu ona bi ih dodatno majčinski „išibala“ rekavši kako više ne smiju dolaziti kući ako su se tukli ili da to riješe sama jer se u selu odrasli neće svađati zbog djece. Interesantna je uspješnost Dragine tehnike, jer se su djeca sve rjeđe ulazila u sukobe, a kad bi i ušla onda su to vješto prikrivala i sama rješavala na dječjem „bojnom polju“.

³³ Kazivala mi u travnju 2012. Milka Popović rođ. Dolić 1941. u Guberu.

³⁴ Kazivao mi u travnju 2012. Filip Čelar.

³⁵ Kazivao u travnju 2012. god. Tihomir Popović.

³⁶ Kazivala ožujku 2009. god. Mara Rimac.

Briga o odgoju treba biti povjerena roditeljima pa se s pravom čuje: *Di je puno baba kilavo je dite.*³⁷

Pouku koju nosi ova poslovice dopunjuje i sljedeća koja koristeći metaforiku zemljoradničkih motiva iz svakodnevnog života i rada livanjskoga kraja zaključuje kako je unatoč nasljednim potencijalima rad na odgojnom procesu ključan u formiranju karakternih crta osobe jer je: *Džaba dobro sje-me, kad ne valja oranje.*³⁸

U ljudskim zajednicama u pravilu postoje pojedinci koji svojim postupcima i životom generiraju zlo, proizvode probleme i od takvih se ne priželjkuje potomstvo i izrečeno u formi kletve vjeruje se kako je bolje da: *Od zla roda nek' nije ni poroda.*³⁹

Život navedenih poslovice u izvedbi dokazuje postojanje cjelovite odgojne filozofije temeljene na tradicijskom patrijarhalno-kršćanskom svjetonazoru. Zanimljiv je iskaz starijeg kazivača odgajanog u čistom tradicijskom odgojnom okruženju u kojem tumači neprihvatljive rezultate današnjeg suvremenog odgoja savjetujući povratak na provjerene tradicijske odgojne modele: *„Bolje moj sinko i danas pritegnit ovu dicu, ne dat im na volju, jer mi ti nismo smili čači i materi reć' neću, odma' dobiješ po repu. A danas, ne smiš dite kri-vo pogledat', a nas su svi tukli i evo dobri smo ispali. Ne zna dite ako mu se ne pokaže, a ako te se neće malo bojat' svašta je u stanju napraviti. Ja ti kažem da su jadni ovi roditelji danas.*“⁴⁰

Zaključak

Poslovice zabilježene u livanjskom kraju s motivom djeteta i motivima odgojnih obrazaca, a koje pripadaju korpusu hrvatske usmene književnosti, opisuju u potpunosti cjelovitu filozofiju tradicijskog odgoja sažetog u opisu *slušaj, pamti, ponovi*. U navedenim poslovicama se baš kao u stručnom prikazu odgojnog modela predstavljaju odgojne upute, propisane norme, obveze odgajatelja i obitelji, preventivne, izravne i verbalne odgojne tehnike i obvezne posljedice pridržavanja/nepridržavanja zadanih obrazaca. Prikaz uključuje i iskustveno potvrđenu uvjerenost u uspjeh odgojnih metoda, a posebno se ističu tradicijske odgojne tehnike: tjelesno kažnjavanje, preventivna verbalna

³⁷ Kazivao u travnju 2012. god. Adnan Rizvić, rođ. 1948. god. u Maloj Kladuši, živi u Livnu od 1968. god.

³⁸ Kazivao mi u veljači 2013. godine Vladimir Čelar, rođ. 14. studenog 1941. god na Bilom Polju živi u Podhumu gdje i danas drži seosku gostionicu, radi kao konobar.

³⁹ Kazivala mi u prosincu 2012. god. Zora Kuliš, rođ. Džeko 1939. god. u Potkraju, živi u Mišima.

⁴⁰ Kazivao mi u ožujku 2014. Slavko Popović, rođ. 1938. na Supama kraj Livna. Slavko je jedno od devetoro djece svojih roditelja.

prijetnja kaznom te nagrada u obliku izostanka kazne. Neupitna je i nužnost vrlo rane primjene odgojnih metoda budući da je blagovremenost prvi preduvjet uspješnosti cijelog odgojnog procesa. Ukoliko se zakasni sa odgojnim procesom očekivani odgojni rezultati nisu mogući. Dijete kao rezultat odgojnog procesa spoj je djelovanja genetskog faktora, uzora i primjera starijih te dosljedne primjene krutih, tradicijskih odgojnih metoda. Analizom naznačenih motiva značajno se produbljuju spoznaje o odrednicama tradicijskog odgoja djece za čijim se normama u suvremenom supostojanju tradicijskih i modernih odgojnih strategija poseže i danas promatrajući tradicijski odgoj kao uspješniji i jednostavniji za odgajatelje od suvremenog. Neprihvatljivo je u tradicijskom odgoju pretjerivati u milovanju i maženju djeteta budući da iskustvo govori o proizvodnji „slabe“ i egocentrične djece koja se teško snalaze u stvarnim životnim situacijama. Slabost pokazana prema nezreloj dječjoj volji pokazuje slabost roditelja koji tako neće postići željenu razinu poslušnosti svoje djece koja je odgojni imperativ tradicijskog modela. Slobodu koju promovira suvremeni odgoj, tradicijski model vrlo jasno ograničava, ne toliko što ne želi proizvesti samostalno i kreativno dijete, nego iz prostog razloga što se roditelj upućen na tradicijski odgoj u istom kontekstu nema vremena ni kapaciteta pomučiti oko kreativne i zahtjevne odgojne strategije. Jasno se u poslovičnoj građi ističe važnost obitelji na konačan odgojni rezultat. Veliki broj poslovice promovira tjelesno kažnjavanje djece kao uspješnu i učinkovitu odgojnu tehniku, a primjena se opravdava biblijskim autoritetom budući da je „šiba iz raja izišla“. Uobičajeno je tjelesno kažnjavati djecu nakon što učine nešto nepropisno ili propuste učiniti zadano no poslovice promoviraju i preventivno kažnjavanje djece vjerujući kako je ipak bolje „spriječiti nego liječiti“. Pored tjelesnog kažnjavanja važna sastavnica tradicijskog odgoja je i verbalna prijetnja kaznom ukoliko se dijete ogлуši o norme ili očekivanja. Posebno je zanimljivo kako je izostanak kazne zapravo nagrada za poslušnost što je u suvremenim odgojnim postupcima u kojima je nagrada uvijek nešto konkretno, pozitivno i ugodno, gotovo nezamislivo. Tradicijski odgoj prikazan u poslovicama pokazuje važnu sastavnicu, zapravo, plastičan prikaz djeteta i odgoja u cijelom grozdu poslovice kojima se promovira nužnost vrlo rane primjene odgoja. Tako se dijete naziva „trnom“, a sam odgojni proces naziva se „oštrenjem“ ističući odgoj kao vremenski mukotrpan i dugotrajan aktivnost. Važnost uzora starijih na koje se djeca ugledaju u pozitivnom i negativnom kontekstu također je sastavni dio produbljene slike tradicijskog odgoja prikazanog u poslovičnom gradivu. Da je odgoj djece iščitan u poslovicama svjesno i iskustveno kreiran, oprmjeren, i samoprocijenjen ponajbolje govori isticanje neuspjeha u odgojnim strategijama koje propisuje tradicijski odgoj čime se taj model još više profilira kao životan i provjeren. Bez obzira

koliko se dosljedno „trn oštri iz malena“ te „rajskom šibom“ korigira neko se „drvo“ ipak savija na svoju stranu, suprotnu od očekivane, propisane, željene. U duhu suvremenog odgoja reklo bi se kako je riječ o individualizmu i slobodi pojedinca ipak poslovice se referira na negativne primjere odgojnog neuspjeha. Manjkavost tradicijskog odgoja prikazana je i u poslovice „U škrtu oca rasipna dica“ kao suprotan odgovor na krajnost čime se jasno propisuje umjerenost koju svaki odgojitelj pa i onaj koji se odgaja mora „izmjeriti“ sam.

Tradicijski i suvremeni odgoj nalaze se na dvjema suprotstavljenim stranama i dok se prvi odvija rutinski po naslijeđenom obrascu drugi traži prilagođavanje, preispitivanje te na poslušnost kao imperativ tradicijskog odgoja suvremeni odgoj nudi kontroliranu slobodu kreativnosti. Tjelesno kažnjavanje je neprihvatljivo u suvremenom odgoju, a verbalnu prijetnju zamjenjuje kontinuirani i primjeren strateški razgovor koji traži izniman angažman i kreativnost odgajatelja. Jedino je u oba odgojna obrasca, obitelj kao temelj i prvi dodir sa socijalizacijom djeteta, jednako istaknuta u smislu davanja dobrog praktičnog primjera djetetu kroz dosljednu primjenu roditelja svega što zagovaraju. Na temelju usporedbe etnografskog konteksta izvođenja poslovice može se zaključiti kako danas supostoji kombinacija tradicijskog i suvremenog odgoja iz kojih se proizvoljno, u skladu s kapacitetima i kreativnošću odgajatelja uzimaju odrednice po potrebi i kombiniraju. Odrednice, uspješnost i poteškoće takvog kombiniranog odgojnog modela pogodna je tema za zasebnu sociološku raspravu.

Literatura

- *Biblija, Stari i Novi zavjet*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991.
- BONIFAČIĆ ROŽIN, Nikola, *Narodne drame, poslovice i zagonetke*, Zora MH, PSHK, knj. 27., Zagreb, 1963.
- DRAGIĆ, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (fakultetski udžbenik), Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, ak. god. 2007./2008. www.ffst.hr
- DRAGIĆ, Marko, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: proza, drama i mikrostrukture*, Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga, knj. 5., Matica hrvatska i HKD Napredak, Sarajevo, 2005.
- DUNDES'S, Alan, „On the Structure oft he Proverb“ no. 25 (1975), pp. 961–973. Also in: Dundes, Alan. *Analytic Structures in Folklore*.
- KEKEZ, Josip, *Poslovice, zagonetke i govornički oblici*, SHK, MH, Zagreb, 1996.
- KEKEZ, Josip, *Usmena književnost*, u: Škreb-Stamać *Uvod u književnost*, Globus, Zagreb, 1986.

- KLAJČ, Bratoljub, *Rječnik stranih riječi*, MH, Zagreb, 1988.
- POLIĆ, Milan, *Filozofija odgoja za početnike*, E-izdanje, Medulin, 2014.
- SUNKO, Esmeralda, „Utjecaj provedbe programa za roditelje na njihove stavove o odgoju“, u: *Odgojne znanosti*, Vol. 10, br. 2., 2008., str. 383–401.

Izvori

- Vlastita rukopisna zbirka

Sanela POPOVIĆ & Marko DRAGIĆ

TRADITIONAL CHILDREN'S UPBRINGING IN LIVNO'S PROVERBS

The present paper reflects on the fact that some contemporary field studies in Livno region note proverbial expressions containing guidelines and methods of traditional children's upbringing. Authority, experiential authentication, integrity, and reliability of proverbs are strategically used with the aim of identifying and reconstructing the model of upbringing present in proverbs and to deepen and confirm knowledge of the methods and techniques of traditional upbringing. In order to clearly identify the determinants of traditional upbringing, the paper presents and compares the general features of both, traditional and modern upbringing strategies.

Key words: *oral literature, proverbs, traditional upbringing, obedience, punishment*